

ПОДСЕТНИК • ШИДСКО КРВАВО ЛЕТО 1942. ГОДИНЕ

Рације и стравични злочини нациста

Широко распрострањен нацизам/фашизам достигао је свој врхунац у усташкој тзв. Независној држави Хрватској. Ратне прилике у којима нелогично постаје логично, потчиниле су веру политичким циљевима (или обрнуто). Шид као мултиетничка средина, са већинским српским православним становништвом, може се узети као својеврсни пример ратног ужаса Другог светског рата. Са једне стране, Шид је дао велики број жртава (у односу на своју популацију), док је са друге стране претрпео релативно мала материјална разарања.

Патње противника нацистичког и усташког режима, првенствено Срба, Јевреја и Цигана, биле су у зениту 1942. године. Те године, једна за другом, биле су организоване велике рације – током јуна похапшени су Цигани, током јула Јевреји, а у августу Срби.

Одвођење у логор Цигана током јуна 1942. године у највећој мери се односи на молвинске Фамилиће. Ова породица се доселила у Молвин током шесте или седме деценије 19. века. Веома брзо се проширила, тако да су се неки њени чланови преселили у околна села. По својим врским музичарима била је позната широм тадашње државе. Пролетом 1942. године већина Цигана из Шидског котара је насилно доведена у Молвин, где су не-

ко време боравили у логору на отвореном. Ту су чекали своју судбину, која је, вероватно, већ свима била јасна. Стари Моловинчани се сећају како су немачки војници и усташе стално репетирани и нишанили пушке на жене, које би у том моменту почеле да наричу. Обична шала за војнике верне позиву своје државе.

Очевици су тај догађај описали овако: "Још у Моловину се формирало девет банди... а пролазећи кроз Шид, прво је ишла група свирача са виолинама на челу, па брачеви – гитаре, за овима девет басова, а онда они који нису свирали и на послетку жене и деца, њих укупно 97. Усташе, који су их терали ишли су тротаром с једне и друге стране улице... Кроз главну улицу у Шиду оркестар осуђених свирао је и певао посмртну тужну песму: Седмдесет и два дана на мом срцу лежи рана, није рана од болести већ од туге и жалости." Моловинчани се сећају и стихова старог Муге: "Иде Муго где му место није, иде Муго где се маљем бије." Сви су страдали у Јасеновцу. У Моловину је остављен само један старији брачни пар из породице Фамилић, којем је додељен посао шинтера.

Тек месец дана касније, главним шидским шором прошла је друга колона. У питању су српски Јевреји, највећим делом из Шида, Илока и околних села. У

Нацистички логор Аушвиц - Биркенау

току рације ноћу 26/27. јула ухапшено је 59 особа старости од два месеца до 90 година. Од 97 Јевреја, колико их је живело у Шиду почетком 1942. године, у рату је страдало 64.

"Наређено нам је да сместа спакујемо најнужније ствари: топлу одећу, обућу, храну и сву златнину и сребрнину, те нам је речено да ћемо бити смештени у логор, где ћемо се морати прехранјивати о властитом трошку... Уз плач моје деце и жене спакували смо у брзини ствари и одве-

дени исте ноћи у двориште шидске општине, камо су исте ноћи дотерани и сви остали шидски Јевреји. Дочекали смо свануће и провели цео дан у том дворишту. Скоро цео тај дан долазили су нам сељаци и сељакиње, већином Срби и нешто Словака, те нам доносили разне хране као сланину, 'леба итд. да се коначно од нас опросте. Било је ту дирљивих сцена, плакали смо сви заједно. Предвече одведени смо на жељезничку станицу и утоварени у два теретна вагона. Пратили су нас домобрани. Пролазећи на станицу многобројни Српски људи и српске жене излазили су из својих кућа, те давали нам разне понуде и сузних очију опраштали су се од нас. Остало становништво држало се пасивно", из изјаве Абрахама Кишицког који је успео да изађе из воза у Винковцима.

Крајњи циљ композиције са шидским Јеврејима био је логор смрти Аушвиц-Биркенау, где су стигли 26. августа. Према подацима из логорске документације, од целе шидске групе само је петорица мушкараца одабрана за рад (а и они су убијени до 10. октобра). Све остале особе су одмах убијене у гасним коморама.

Тачно месец дана након хапшења Јевреја, уследила је највећа

до тада рација у Шиду. У току ноћи 27/28. августа ухапшено је 140 Шиђана, мушкараца, жена и деце. Међу њима је било обичних сељака (земљорадника, паора), али и највећи део интелектуалне, политичке и економске српске елите. Након дводневног мучења, мали број ухапшених је пуштен, док је 121 Шиђанин одведен у Сремску Митровицу. Тамо су стрељани, према доступним подацима, у два наврата – 30. августа и 2. септембра. Са самог стрељања успео је да побегне само један Шиђанин – Стеван Маријан. Као очевидац овог догађаја изјавио је: "Када смо стигли на гробље почели су да нас изводе по десет и постројавају у потиљак. Свуда око нас биле су усташе. Видео сам да је са стрељањем управљао лично Виктор Томић, а уколико које лице није било убијено стрељањем, Томић је лично накнадно из револвера убијао те људе. Када сам ја видео да су сви људи из аутобуса преда мном стрељани и да никога не остављају, донео сам одлику да бежим. Замолио сам Раду Миловановића, који је у аутобусу стајао иза мене да ми одрешу руке и он их је успео одрешити. После тога ја сам њему одрешу руке... Када су позвали да из нашег аутобуса изађе првих десет људи, први је изашао др Драгутин Грчић, а ја сам одмах за њим. Чим смо дошли близу гробнице, отприлике око пет метара испод исте, зауставио нас је један усташа да прегледа да ли су нам руке добро везане. Тог тренутка ја сам се окренуо да видим иду ли и остали. Усташа ме је одмах зарезао ножем, но, како остали нису долазили, ја сам искористио прилику и почео да бежим. Усташе су послале замном и пуцале су стално, гонећи ме кроз гробље. Нисам се обазирао на то. Чуо сам пуцање и корак у трку. Како ме ни један метак није погодио, ја сам успео да дођем до Саве, и препливам реку и пређем у Србију, где сам се настанио у Засавици. Тамо сам остао око годину дана, а затим сам поново прешао у Срем и ступио у партизане."

Радован Сремац

Стрељања на митровачком гробљу (1942)

ПРЕДАВАЊЕ У МУЗЕЈУ СРЕМА

Операција српске војске у Срему

Поводом обележавања сто година од почетка Првог светског рата, 28. јула, на дан када је Аустроугарска објавила рат Србији, у Музеју Срема у Сремској Митровици одржано је предавање на тему "Операција српске војске у Срему 1914. године". Историчар **Бора Чекеринац** је осветлио време и догађаје с почетка Великог рата на тлу Срема, а посебно прелазак српске војске код Чеврнтије у Мачви и битку на пољу Легету, покрај Саве. Тада је у набујалој реци и на њеној левој обали смрт нашао велики број наших војника, највише оних из Тимочке дивизије. Чекеринац о томе, поред осталог, каже:

"Трагичан биланс битке на Легету, исказан језиком бројева, резултирао је са око 1.000 погинулих српских војника и официра, око 600 бораца нашло је смрт у таласима Саве, 4.800 пало је у аустроугарско ропство, а око 600 српских војника и официра се, на разне начине, вратило на десну обалу реке.

Неуспех Тимочке дивизије I позива у форсирању реке Саве може се тумачити различитим чињеницама. Оне се, углавном, свде на то да је српска команда била необавештена о броју и структури непријатељске војске у Срему. Касно су пренешене наредбе команди јединице,

Предавање Боре Чекеринца

која је имала да изврши задатак с обзиром на њену позицију у тренутку добијања бор-

беног задатка. Дивизија није имала искуство у форсирању већих водених препрека, а недостајо је и мостовни материјал. Људство није умело да рукује скоро добијеним, дугим руским пушкама..."

Такође, на предавању је доста било речи о злочинима аустроугарске војске, стравичном покољу и прогону српског живља на сремском тлу после пораза у легетској бици, септембра 1914. године. Од мађарског терора страдала су многа места, највећим делом из југоисточног Срема, али и нека друга сремска места која не припадају том географском одређењу: Ашања, Батајница, Бежанија, Бечмен, Бешка, Бољевци,

Брестач, Буђановци, Витојевци, Војка, Голубинци, Грабовци, Деч, Добановци, Доњи Товарник, Земун (град), Инђија, Ириг, Јарак, Карловчић, Кленак, Купиново, Обреж, Огар, Петровчић, Пећинци, Платичево, Попинци, Прогар, Сремски Карловци, Стара Пазова, Стари Бановци, Субитиште, Сурчин, Угриновци, Шашинци, Шимановци.

Излагање Боре Чекеринца је било пропраћено одговарајући фотографијама и приказима ратних дејстава, а оригиналне документе из времена Великог рата су читали **Александар Крстајић** и **Никола Јаношевић**.

Д. П.